

УДК 159.947.5

ФОМЕНКО К. І., КУЗНЕЦОВ О. І.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

АТРИБУТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧУТЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ ДО СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто поняття атрибутивні особливості особистості студента. Представлені результати діагностики взаємозв'язку атрибутивних особливостей (глобальності, контролю та стабільності) із факторами чутливості до навчального стресу. Визначено зв'язок параметрів підтримки (копінг-ресурсів) та стрес-факторів студентів, виділено атрибутивні характеристики копінг-ресурсів студентів. У статті подано порівняльний аналіз атрибутивного стилю та стрес-факторів у навчальній діяльності студентів всередині та наприкінці навчання у ВНЗ.

Ключові слова: атрибутивні особливості особистості студентів, допінг-ресурси, навчальний стрес, навчальна діяльність студентів.

Навчальний процес студента насичений емоційними переживаннями і протікає на тлі емоційних станів, зокрема стресу. Емоції і почуття, які актуалізуються у процесі навчання, не тільки стимулюють пізнавальну активність і регулюють навчальні дії, помітно впливають на зміст засвоєного матеріалу, повноту його розуміння і міцність запам'ятовування. У ході навчальної діяльності актуалізуються негативні предметні емоції і почуття, спрямовані на певні сторони й аспекти навчального процесу, які виступають стрес-факторами навчальної діяльності й ускладнюють якість навчальної діяльності. Значним психологічним чинником чутливості студентів до дії стрес-факторів є особливості їх самосвідомості та сприйняття світу: від того, який характер носить це сприйняття – оптимістичний чи песимістичний, залежатиме міра чутливості до стресогенних чинників навчальної діяльності. Особливості атрибуції успіху та невдачі, віддзеркалюючи оптимістичне чи песимістичне сприйняття дійсності, можуть обумовлювати навчальну успішність та особистісні труднощі у процесі навчально-професійної діяльності. Отже, визначення взаємозв'язку параметрів атрибутивного стилю та особливостей чутливості до стрес-факторів навчальної діяльності є актуальною проблемою у сучасній педагогічній психології.

Мета дослідження – визначити атрибутивні особливості чутливості до стресових ситуацій студентів.

Міра наукової розробки проблеми оцінюється роботами науковців, що звертали увагу на проблематику атрибутивного стилю особистості та оптимізму, а саме: М. Селігмана, Т. О. Гордєєвої, І. А. Джидарьян, А. М. Большакової та ін., а також емоційних станів у навчальній діяльності, стресу: Л. О. Китаєва-Смик, М. А. Кузнецова, Ю. В. Щербатих, К. В. Краєва, А. О. Тимошкіна.

Для реалізації поставленої мети дослідження нами використано методики:

Методика діагностики атрибутивного стилю особистості (СТОУН-В) Т. О. Гордєєвої, Є. М. Осіна, В. Ю. Шевяхової [1].

Опитувальник атрибутивного стилю для дорослих являє собою набір із 24 життєвих ситуацій, на які досліджуваний має надати розгорнуту відповідь про причину такої ситуації, записавши її у вигляді вербального формулювання.

Методика спрямована на визначення атрибутивного стилю пояснення за такими параметрами, як: глобальність (пояснення причин подій життя як універсальних, широких або конкретних), стабільність (пояснення причин подій життя як постійних, стійких або тимчасових, випадкових) та контролю (міра здатності особистості впливати на хід подій життя).

Таким чином, параметри глобальності, стабільності та контролю у сфері досягнень можуть характеризувати оптимізм особистості у сфері досягнень, а параметри глобальності та стабільності, а також неконтрольованості невдач, характеризують песимізм.

Методика діагностики стрес-факторів навчальної діяльності М. А. Кузнецова.

Опитувальник містить 40 тверджень, зміст яких розкривається у наступних факторах: стосунки зі студентами, стосунки з викладачами, організація навчального процесу, умови навчання, власні особистісні якості, знання та вміння.

Методика «Багатовимірні шкали сприйняття соціальної підтримки» («MSPSS»), розроблена D. Zimet, модифікована Г. С. Коритовою [2]. Методика спрямована на діагностику середовищних копінг-ресурсів. Вона включає такі шкали: 1) «Підтримка сім'ї»; 2) «Підтримка друзів»; 3) «Підтримка значущих інших»; 4) «Підтримка

колег по роботі»; 5) «Підтримка суспільних організацій».

Атрибутивний стиль особистості виступає як спосіб, яким люди пояснюють собі причини різних подій, є ключовим поняттям теорії вивченої безпорадності і депресії, запропонованої М. Селігманом і Л. Абрамсон [1]. М. Селігман увів поняття атрибутивного стилю й охарактеризував його, використовуючи параметри локусу, стабільності та глобальності. Параметр локусу (персоналізації) описує спрямованість причинного пояснення: на себе (у випадку, коли індивід сприймає подію, яка відбулась, як викликану внутрішніми причинами), або на зовнішній світ, інших людей («вона / вона / ви / вони у цьому винні»). Параметр стабільності (постійність, стійкість у часі) – тимчасова характеристика, яка дозволяє оцінювати причину, яка має постійний або тимчасовий характер. Параметр глобальності (або широти чи генералізації) – розуміється простою характеристика, що дозволяє описати універсальність або конкретність причинних пояснень, схильність до надмірних узагальнень чи, навпаки, конкретного розгляду окремо взятих ситуацій. Згодом М. Селігман для пояснення стилю атрибуції також вводить параметр контрольованості, оскільки саме почуття «непідконтрольності» того, що відбувається, призводить до безпорадності і депресії.

Згідно концепції автора, при оптимістичному (конструктивному) атрибутивному стилі успіхи сприймаються як стабільні, глобальні і контрольовані, а невдачі – як тимчасові (випадкові), локальні (зачіпають лише невелику частину життя) і змінні (контрольовані). При песимістичному стилі пояснення людина розглядає негативні події, які відбуваються з нею, як викликані постійними і широкими причинами (як щось, що триватиме довго і торкнеться більшої частини її життя) і несхильна вірити, що вона може їх контролювати. Успіхи ж, навпаки, сприймаються ними, як тимчасові, випадкові і, по суті, не піддаються контролю, від них не залежать.

На наш погляд, чутливість до різних стресових факторів у навчальній діяльності студентів може бути обумовлена їх атрибутивно-стильовими особливостями особистості. У свою чергу, варіативність чутливості до стресових факторів навчальної діяльності передбачає використання студентами різних копінг-ресурсів: звертатись за допомогою та підтримкою до членів родини, інших студентів або викладачів. Іншим фактором, що обумовлює чутливість до стресових ситуацій студента, є особливості організації учебної діяльності залежно від курсу навчання студента.

Також, на початку навчання у ВНЗ чутливість до стресових чинників обумовлена особливостями адаптації до навчання у ВНЗ і потребує окремого дослідження. Сприйняття та чутливість до стресових факторів, труднощів навчальної діяльності всередині та наприкінці навчання також мають свої відмінності, обумовлені специфікою соціальної ситуації розвитку студентів різних курсів, що характеризується переходом провідної діяльності від суто навчальної до навчально-професійної.

Вибірка досліджуваних представлена 31 студентом факультету психології та соціології ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Реалізація емпіричного дослідження передбачала такі задачі:

- 1) дослідження взаємозв'язку атрибутивного стилю та стрес-факторів у навчальній діяльності студентів;
- 2) вивчення зв'язку параметрів підтримки (копінг-ресурсів) та стрес-факторів студентів;
- 3) визначення атрибутивних особливостей копінг-ресурсів студентів;
- 4) порівняльний аналіз атрибутивного стилю та стрес-факторів у навчальній діяльності студентів всередині та наприкінці навчання у ВНЗ.

Розглянемо результати кореляційного аналізу параметрів атрибутивного стилю та стрес-факторів навчальної діяльності студентів.

З табл. 1 видно, що існує негативний зв'язок між показниками стабільності у ситуаціях успіху та усіма різновидами стресогенних факторів навчальної діяльності, що сприймаються досліджуваною вибіркою студентів. Таким чином, високий рівень оптимістичного ставлення до подій життя, що характеризує оцінку особистістю успіхів як постійних та стабільних, передбачає високу емоційну стійкість до стрес-факторів у навчальній діяльності. Студенти, що сприймають успіхи як постійні, є толерантними та малочутливими до зовнішніх та внутрішніх негативних чинників навчання.

Встановлено негативні зв'язки між показниками глобальності у ситуаціях успіху та параметрами чутливості до навчальних стресів. Отже, студенти, які сприймають власні успіхи як такі, що розповсюджуються на різні сфери життя (навчання, міжособистісне спілкування, хобі, спорт, сімейні стосунки тощо), мають високу толерантність до стрес-факторів навчальної діяльності. Студенти, що виявляють оптимізм у різних сферах життя, більш позитивно оцінюють умови навчальної діяльності та мають вищий рівень задоволеності процесом навчання.

Таблиця 1

Взаємозв'язок між показниками параметрів атрибутивного стилю та стрес-факторів навчальної діяльності студентів

Параметри атрибутивного стилю	Стрес-фактори навчальної діяльності студентів				
	Стосунки зі студентами	Стосунки з викладачами	Організація навчального процесу	Умови навчання	Особистісні якості, вміння, знання
Стабільність у ситуації успіху	-0,49	-0,66	-0,64	-0,67	-0,60
Глобальність у ситуації успіху	-0,47	-0,38	-0,45	-0,42	-0,50
Контроль у ситуації успіху	-0,23	-0,04	-0,16	-0,14	-0,42
Стабільність у ситуації невдачі	-0,07	0,14	-0,02	-0,01	-0,29
Глобальність у ситуації невдачі	-0,45	-0,56	-0,62	-0,49	-0,63
Контроль у ситуації невдачі	-0,23	-0,24	-0,32	-0,27	-0,20

Існує зв'язок між показниками контролю у ситуаціях успіху та чутливістю до особистісних якостей студентів як стрес-фактору навчальної діяльності. Отже, студенти, здатні контролювати події власного життя, виявляють внутрішній локус контролю при оцінці власних успіхів та досягнень, більшою мірою задоволені внутрішніми чинниками навчальної діяльності, зокрема власною старанністю, здатністю до концентрації уваги, вольовими та мнемічними якостями, здатністю до самоорганізації.

Цікавим виявився ряд встановлених негативних зв'язків між показниками глобальності у ситуаціях невдачі та параметрами чутливості до стрес-факторів навчальної діяльності. Сприйняття власних невдач як таких, що стосуються різних сфер життя, пов'язано зі стійкістю до стресових факторів навчальної діяльності. Студенти, які вважають, що їх недоліки та невдачі розповсюджуються на різні сфери життя, виявляють високу толерантність до труднощів у навчальній діяльності. Отже, студенти можуть бути у цілому задоволеними умовами навчально-професійної діяльності, однак при цьому фаталістично ставитись до власних невдач. З іншого боку, безпорадність перед невдачами у навчанні, спілкуванні та інших видах діяльності може сприяти формуванню певного «психологічного імунітету» до дії стресових факторів навчання.

З табл. 2 видно, що існує негативний зв'язок між показниками чутливості до такого стрес-фактору, як особистісні якості, вміння та знання і сприйняттям сім'ї як підтримки у складних життєвих ситуаціях. Отже, чим більша чутливість у студентів до впливу інтернальних факторів на процес навчання (сприйняття рівня розвитку власних когнітивних та вольових якостей як недостатнього для успішної навчальної діяльності), тим меншою мірою вони сприймають роль сім'ї у підтримці при складних життєвих ситуаціях.

Встановлено негативний зв'язок показників чутливості до стрес-факторів особистісних якостей, організації навчального процесу та умов навчання з показниками сприйняття підтримки колег. Такі дані свідчать більшою мірою про тенденцію низько оцінювати підтримку колег (оскільки не усі студенти включені до професійної діяльності, тому роль підтримки колег у їх житті не може бути втілена повною мірою) та високо оцінювати вплив таких негативних факторів, як недостатній розвиток власних когнітивних та вольових якостей, важливих для навчання, умов навчання (стан аудиторій, матеріально-технічної бази ВНЗ) та організація навчальної діяльності (розклад, кількість занять, вимоги викладачів тощо).

Взагалі негативні показники кореляцій між показниками за даними методиками свідчить

Таблиця 2

Взаємозв'язок між показниками параметрів підтримки та стрес-факторів навчальної діяльності студентів

Параметри підтримки	Стрес-фактори навчальної діяльності студентів				
	Стосунки зі студентами	Стосунки з викладачами	Організація навчального процесу	Умови навчання	Особистісні якості, вміння, знання
Сім'я	-0,23	-0,29	-0,34	-0,34	-0,44
Друзі	0,04	0,02	-0,06	-0,15	-0,24
Суспільні організації	-0,27	-0,16	-0,14	-0,21	-0,06
Колеги	-0,14	-0,34	-0,38	-0,40	-0,47
Значущі близькі	-0,24	-0,16	-0,21	-0,20	-0,37

Таблиця 3

Взаємозв'язок між показниками параметрів атрибутивного стилю та підтримки студентів

Параметри атрибутивного стилю	Параметри підтримки				
	Сім'я	Друзі	Суспільні організації	Колеги	Значущі близькі
Стабільність у ситуації успіху	-0,01	0,03	0,15	-0,01	0,16
Глобальність у ситуації успіху	0,22	0,24	0,19	0,44	0,17
Контроль у ситуації успіху	0,25	0,07	0,17	-0,27	0,14
Стабільність у ситуації невдачі	0,33	0,24	0,11	0,61	0,08
Глобальність у ситуації невдачі	0,41	0,45	0,03	0,40	0,25
Контроль у ситуації невдачі	0,40	0,22	-0,16	0,07	0,16

про те, що чим вища негативна дія стресових факторів на навчальну діяльність студента, тим нижче він відчуває підтримку з боку інших.

Розглянемо результати взаємозв'язку показників параметрів атрибутивного стилю та сприйняття соціальної підтримки у студентів, представлені у табл. 3.

Встановлено позитивний зв'язок між показниками стабільності у ситуації невдачі та сприйняття підтримки з боку колег. Оскільки переважна кількість студентів не зайнята професійною діяльністю і низько оцінює роль колег у підтримці, то цей кореляційний зв'язок скоріше свідчить про перевагу високого рівня стабільності у ситуації невдачі у студентів. Так само встановлений зв'язок між показниками глобальності у ситуації успіху та сприйняття підтримки колегами, що свідчить про високий рівень глобальності у ситуації невдачі у студентів.

Встановлено зв'язок між показниками глобальності у ситуації невдачі та такими типами підтримки, як сім'я та колеги. Отже, чим вищий рівень песимізму у різних сферах життя виявляють студенти, тим більшу роль сім'ї та колег вони вбачають при оцінці зовнішньої підтримки. У тих життєвих ситуаціях, коли невдачі в одній справі оцінюються як генералізовані, властиві і для інших ситуацій життя, студенти знаходять підтримку від колег та членів родини.

Встановлено зв'язок між показниками контролю у ситуаціях невдачі та сприйняттям підтримки з боку сім'ї. Студенти, що несуть відповідальність за власні невдачі та здатні контролю-

вати їх, а також активізувати власні зусилля для їх подолання, високо оцінюють підтримку своєї сім'ї у складних життєвих ситуаціях.

Розглянемо результати порівняльного аналізу показників стрес-факторів студентів 3 та 5 курсу, представлені у табл. 4.

Встановлено, що за усіма параметрами чутливості до стресогенних факторів вищі показники мають студенти 3 курсу. Такі дані пояснюються тим, що студенти 3 курсу більшою мірою включені у студентське життя з його специфічними проблемами, зайняті питаннями навчальної діяльності, міжособистісного спілкування у колективі, проведення спільного дозвілля. Для п'ятикурсників, уключених здебільшого у навчально-професійну діяльність, проблеми студентського життя відходять на другий план. Вони меншою мірою заклопотані проблемами організації та умов навчання, стосунками з один одним та викладачами. Провідними задачами старшокурсників стають отримання диплому, особисте життя (створення шлюбу та сім'ї), пошук майбутнього місця працевлаштування.

Вищі показники чутливості до стосунків із студентами як джерела негативних емоцій у студентів 3 курсу свідчать про те, що період студентського життя, що припадає на середину навчання (так званий «екватор») характеризується кризою у стосунках студентів. У цей час в академічній групі можуть виникати конфлікти, що в цілому може обумовлювати високі оцінки третьокурсників стосунків із студентами як стресогенного фактору у навчальній діяльності.

Таблиця 4

Середні значення показників стрес-факторів у навчальній діяльності студентів 3 та 5 курсів

Показники стрес-факторів	Групи досліджуваних		t-критерій Стьюдента	p
	3 курс	5 курс		
Стосунки зі студентами	19,06±5,65	9,85±7,27	3,84	<0,0001
Стосунки з викладачами	23,37±4,06	8,38±6,29	7,75	<0,0001
Організація навчального процесу	23,68±3,32	10,85±5,35	7,92	<0,0001
Умови навчання	18,62±4,25	6,69±5,20	6,79	<0,0001
Особистісні якості, дміння, знання	18,25±5,24	9,85±5,01	4,37	<0,0001

Вищі показники чутливості до стосунків з викладачами у студентів 3 курсу вказують на перевагу критичного ставлення у цієї вікової групи студентів до якості викладання, професійних та особистісних якостей викладачів. Більш досвідчені у питаннях стосунків з викладачами п'ятикурсники, вбачають негативну роль викладачів у навчальному процесі меншою мірою. Виявляючи більшу комунікативну компетентність у ситуаціях спілкування з викладацьким складом, п'ятикурсники більш толерантно ставляться до педагогів і не вступають з ними у конфлікти.

Встановлено, що студенти старшого курсу більшою мірою задоволені організацією навчального процесу, у той час як студенти 3 курсу виявляють вищі вимоги до викладачів як організаторів навчального процесу. На студентів-третьокурсників більшою мірою впливають такі негативні фактори організації навчального процесу, як: незапланована заздалегідь перевірка знань викладачами, підвищенні вимоги до підготовки до семінарських занять, необхідність пошуку труднодоступної інформації, вчити складний та «непотрібний» матеріал, зміни у розкладі занять. Студенти 5 курсу нижче оцінюють вплив зазначених стрес-факторів на якість власного навчання, окрім цього, лекції здаються більш цікавими, не такими «тривалими».

П'ятикурсники вище оцінюють умови власного навчання, меншою мірою звертаючи увагу на перевірки з боку деканату, незручність та недостатній рівень технічного оздоблення аудиторій, складності у спілкуванні з методистами та лаборантами та інші зовнішні фактори навчальної діяльності.

Встановлено, що студенти 3 курсу більш критично ставляться до власних метакогнітивних компетенцій та здатностей до учіння, що виступає стрес-фактором їх навчальної діяльності.

Розглянемо результати показників атрибутивного стилю у студентів 3 та 5 курсу, представлені у табл. 5.

Встановлено, що студенти 5 курсу виявляють вищі показники стабільності у ситуаціях успіху, що свідчить про їх оптимістичне ставлення до подій власного життя та здатність оцінювати власні успіхи та досягнення як стабільні (постійні, а не тимчасові). У той час як студенти-третьокурсники більшою мірою схильні розглядати свої успіхи як тимчасові та випадкові.

Встановлені дещо вищі середні показники оптимізму за параметром глобальності у ситуаціях успіху та невдачі у студентів п'ятого курсу. Отже, наприкінці навчання студенти схильні більшою мірою виявляти оптимістичне ставлення до своїх успіхів та песимістичне ставлення до невдач у різних сферах життя.

Отже, п'ятикурсники більшою мірою виявляють оптимізм у його темпоральному вимірі, у той час як у просторовому – вони схильні до поляризації атрибутивного стилю, що характеризується розповсюдженням успіхів та невдач на всі сфери життя.

Студенти, що сприймають успіхи як постійні є толерантними та малочутливими до зовнішніх та внутрішніх негативних чинників навчання. Ті студенти, що виявляють оптимізм у різних сферах життя, більш позитивно оцінюють умови навчальної діяльності та мають вищий рівень задоволеності процесом навчання; студенти, здатні контролювати власні успіхи, більшою мірою задоволені внутрішніми особистісними чинниками навчальної діяльності; студенти, які вважають, що їх недоліки та невдачі розповсюджуються на різні сфери життя, виявляють високу толерантність до труднощів у навчальній діяльності.

Висока чутливість у студентів до впливу інтернальних факторів на процес навчання (сприйняття рівня розвитку власних когнітивних та вольових якостей як недостатнього для успішної навчальної діяльності) обумовлює низьку вагу сім'ї при підтримці у складних життєвих ситуаціях.

У дослідженні доведено, що висока негативна дія стресових факторів на навчальну діяльність

Таблиця 5

Середні значення показників атрибутивного стилю у студентів 3 та 5 курсів

Показники атрибутивного стилю	Групи досліджуваних		t-критерій Стьюдента	p
	3 курс	5 курс		
Стабільність у ситуації успіху	13,50±3,22	27,93±5,32	-9,19	<0,0001
Глобальність у ситуації успіху	18,50±3,57	22,73±5,90	-2,43	0,02
Контроль у ситуації успіху	29,81±7,45	33,33±5,74	-1,46	0,15
Стабільність у ситуації невдачі	35,19±3,76	34,73±5,75	0,26	0,79
Глобальність у ситуації невдачі	36,00±5,72	49,33±9,52	-4,76	<0,001
Контроль у ситуації невдачі	36,19±7,73	36,20±6,67	-0,005	0,99

студента, обумовлює низьку чутливість до підтримки з боку інших.

Високий рівень песимізму у різних сферах життя студентів передбачає значну роль сім'ї та колег у підтримці. Відповідальність за власні невдачі та здатність їх контролювати пов'язані з високою оцінкою підтримки сім'ї у складних життєвих ситуаціях.

За усіма параметрами чутливості до стресогенних факторів вищі показники мають студенти 3 курсу, оскільки вони більшою мірою включені у студентське життя з його специфічними проблемами, зайняті питаннями навчальної діяльності, міжособистісного спілкування у колективі, проведення спільного дозвілля, на відміну від п'ятикурсників, для яких проблеми студентського життя відходять на другий план.

Наприкінці навчання студенти більшою мірою виявляють оптимізм у його темпоральному вимірі (параметр стабільності), у той час як у просторовому (параметр глобальності) – вони схильні до поляризації атрибутивного стилю, що характеризується розповсюдженням успіхів та невдач на усі сфери життя.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т. О. Диагностика оптимизма как стилия объяснения успехов и неудач. Опросник СТОУН / Гордеева Т. О., Осин Е. Н., Шевяхова В. Ю. — М. : Смысл, 2009, — 152 с.
2. Корытова Г. С. Модификация психодиагностической методики «MSPSS» для изучения ресурсов совладания / Г. С. Корытова // Современные наукоемкие технологии [Электронный журнал]. 2007. — № 3. Режим доступа: http://www.rae.ru/snt/?section=content&op=show_article&article_id=2239.

ФОМЕНКО К. И., КУЗНЕЦОВ А. И.

АТРИБУТИВНИЙ ОСОБЕННОСТИ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ К СТРЕССОВЫМ СИТУАЦИЯМ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрено понятие атрибутивные особенности личности студента. Представлены результаты диагностики взаимосвязи атрибутивных особенностей (глобальности, контроля и стабильности) с факторами чувствительности к учебному стрессу. Определена связь параметров поддержки (копинг – ресурсов) и стресс – факторов студентов, выделено атрибутивные характеристики копинг – ресурсов студентов. В статье представлен сравнительный анализ атрибутивного стиля и стресс – факторов в учебной деятельности студентов внутри и в конце обучения в вузе.

Ключевые слова: атрибутивные особенности личности студентов, допинг – ресурсы, учебный стресс, учебная деятельность студентов.

FOMENKO K. I., KUZNETSOV A. I.

FEATURES OF SENSITIVITY ATTRIBUTE OF STUDENTS TO STRESS IN TRAINING ACTIVITIES

The article deals with the notion of attribute personality characteristics of the student. The results of the diagnostic features of the relationship attribute (globality, and stability control) with factors of sensitivity training stress. Defined connection parameters support (coping resources) and stress factors of students selected attribute characteristics coping resources students. The article presents a comparative analysis of attributive style and stress factors in the training of students within and at the end of study in high school.

Keywords: attribute personality characteristics of students doping resources, academic stress, learning activities of students.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2014 року.